

SABORSKO IZMEĐU LOKALNE TRADICIJE I ZNANSTVENIH ISTRAŽIVANJA

U Saborskom će se 17. svibnja 2025. održati znanstveno-stručni skup „Općina Saborsko u prošlosti i sadašnjosti“, pa je vrijedno zabilježiti gotovo zaboravljenu lokalnu tradiciju koja govori upravo o prošlosti Saborskog. Ona se naraštajima prenosila s koljena na koljeno usmenom predajom, ali je krajnje vrijeme da se trajno zabilježi i sačuva za budućnost. Nastala je početkom 18. stoljeća među kolonistima koji su naselili to za vrijeme osmanskih provala potpuno opustjelo mjesto na krajnjem sjeveroistoku Like, iznad Ogulinsko-potkapelske udoline, kojom je do svoga rasapa dominirao stari i moćni modruški grad. Njegova stara gradina i danas se vidi s vrhova obraslih šumom iznad Saborskog te još uvijek blijedo podsjeća na nekada slavnu prošlost.

Prostor nekadašnje Modruške županije, današnjeg Ogulinsko-potkapetskog kraja, smještenog na tromeđi Like, Gorskog kotara i Korduna, uvijek je bio sjecište putova i imao izuzetno strateško i političko značenje. Kao takav, vrlo je teško stradao za vrijeme osmanskih provala, a njegovo je stanovništvo tada iseljavalo u sigurnije krajeve na sjeverozapadu Hrvatske, u Kranjsku, Istru i sjevernije izvan južnoslavenskih zemalja. Rezultat svih tih seoba bio je stvaranje pojasa pustoši, koja je kao tampon-zona razdvajala Kranjsku od Bosne kojom su potpuno gospodarili Osmanlije. Nije nam posve poznata slika te pustoši u selima Modruške županije, kao ni godine potpunog iseljavanja stanovništva iz pojedinih naselja tog frankopanskog vlastelinstva. Isto tako, teško je danas utvrditi sela koja su potpuno opustjela, kao i ona u kojima se održao etnički kontinuitet. Uvjeti za ponovno naseljavanje opustjelih središnjih i južnih dijelova nekadašnje Modruške županije ostvareni su pomicanjem osmanske granice prema jugu i istoku krajem 17. i početkom 18. stoljeća. O tome govore i lokalne tradicije u pojedinim selima. Jedno od takvih sela je Saborsko, odakle sam rodom i s čijim sam lokalnim tradicijama upoznat.

Još uvijek u Saborskom sačuvana, ali gotovo zaboravljena lokalna tradicija govori da su prilikom ponovnog naseljavanja Saborskog, doseljeni preci današnjih stanovnika Saborskog naišli na ruševine crkve, te na ostatke ukopanih zidova podruma. Mještani pripovijedaju da je u podrumima živjela stoka, kako bi ljudima koji su živjeli iznad bilo toplije za vrijeme hladnih zima. Na ruševinama crkve bilo je izvaljeno veliko drvo, na osnovi čega su doseljenici zaključili da je mjesto dugo vremena bilo pusto. Tu lokalnu tradiciju smatram vjerodostojnom. Od crkve iz predosmanskog razdoblja sačuvana je lađa, a doseljenici su 1726. godine pregradili

svetište i podigli svoju katoličku župnu crkvu posvećenu sv. Ivanu Nepomuku. Sagrađena na 630 m nadmorske visine u primorskom stilu, sa zvonikom na preslicu, teško je oštećena u Domovinskom ratu i obnovljena 2014. godine. Posve opravdano je prikazana na današnjem grbu općine Saborsko.

Stručnjaci su lađu crkve datirali u 16. st., ali tu postoje neke nedoumice. Modruški urbar svjedoči da je u Saborskom (tadašnjem Zaborskom) 1486. godine postojalo 12 naseljenih i 6 i po opustjelih kmetovskih imanja, frankopanski dvorac, feudalčeva domena i „zemle crkvene ki pop derži“. S obzirom na to da je u selu postojala crkvena zemlja, moguće je da je Saborsko već 1486. imalo izgrađenu crkvu. Broj opustjelih imanja govori nam da je već tada u tijeku bio proces iseljavanja zbog osmanskih provala. Može se zaključiti da je Saborsko nakon 1486. bilo sve pustije. Dovoljno je spomenuti Krbavsku bitku i rasap Modruša 1493. godine. Saborsko je jamačno potpuno opustjelo do osmanskog osvajanja Like i Krbave 1527. godine. Stoga, dataciju lađe crkve možda treba pomaknuti pred kraj 15. stoljeća, a najkasnije do 1520-ih.

U rukopisnoj građi „Podaci za župe“ u Biskupskom arhivu Senj, 1925. godine za bivšu župnu crkvu navodi se kako „tradicija veli da je postojala davno prije nego su Zaborčani ovamo došli“. Zbog rasta broja stanovnika i udaljenosti od župnog dvora, 1864. godine sagrađena je veća župna crkva uz glavnu cestu. Prenesen je i titular jer je posvećena sv. Ivanu Nepomuku. Vlasnici zemlje sjeverno i južno od crkve bili su moji preci (djelomično i sada moja obitelj), pa je možda moj praprapradjed Ivan Vuković poklonio komad zemlje za izgradnju nove crkve. Stara župna crkva postaje kapela Rođenja BDM (poznata i kao crkva sv. Marije od Rozarija), spomenik kulture nulte kategorije i potom zaštićeno kulturno dobro Republike Hrvatske. Uz nju se nalazi novije i veće od dva groblja u Saborskom. U narodu je zvana i „stara crkva“, a prema kanonskim zapisnicima iz 1979. i 1988., narod je zove grčkom crkvom.

Sljedeća lokalna tradicija nadovezuje se na prethodnu, ali nikako ne može biti povijesno točna. Ona govori da su u Saborskom prije vremena osmanske vlasti živjeli Grci. Stari Saborčani i danas kažu da je stara župna crkva još „od vremena kad su Grci bili u Saborskom“. Kazivači kažu da su Grci u selu posadili usjeve, ali je početkom ljeta „na Petrovu pa velik snig“, pa su se prepali da će im usjevi propasti. Također, Grci su se bojali da „nećedu moć pokupit seno“ za stoku jer još nisu bili pokosili ni travu. Napravili su saonice, na kojima su otišli iz mjesta. Gotovo identične legende o bijegu Grka zbog snijega na Petrovo (29. lipnja) zabilježene su na području od Velebita do okolice Ogulina (Oltari, Lipice, Saborsko, Čakovac Oštarijski). Objašnjavaju razloge nestanka starog naroda koji je tu bio „prije nas“ i ostavio svoje građevine. Predaja o Grcima kao starom stanovništvu rasprostranjena je na čitavom području dinarskog kulturnog areala.

Pod neposrednu kontrolu Osmanlija, Saborsko je došlo nakon njihova osvajanja Like i Krbave 1527. godine. Preko Saborskog Osmanlije su upadali u Plašćansku dolinu, a preko nje u Modruš i Kranjsku. Jesenica u današnjoj općini Saborsko potpuno je opustjela krajem 16. stoljeća i tako je ostala gotovo stotinu godina. Stanovništvo Jesenice i obližnjih Blata (tadašnjeg Pliskova) preselilo je u sjeverna područja frankopanskog vlastelinstva, točnije u današnje karlovačko područje. Za Saborsko nigdje ne stoji da je potpuno opustjelo, ali to je izvjesno, jer se našlo s turske strane granice, a Jesenica s austrijske.

Kao što je, na primjer, od pojedinih iseljenika iz modruškog kraja nastalo prezime Modrušan (često u Istri), tako su od pojedinih iseljenika iz Zaborskog nastala prezimena Zaborski i Zaborac. Doseljenici su područja u novom zavičaju nerijetko nazivali prema toponimima iz starog zavičaja. Tako u 16. stoljeću u Križevačkoj županiji nailazimo na toponime Zadar, Trogir i Šibenik, što nedvojbeno upućuje na podrijetlo njihovih stanovnika. Za vrijeme osmanskih provala, po doseljenicima iz Zaborskog ime je dobilo Zaborsko Selo u današnjoj općini Netretić kraj Karlovca, gdje je, prema popisu stanovništva iz 1948. godine, živjelo 16 osoba s prezimenom Zaborski. Analogan primjer su sela Mali Modruš Potok i Veliki Modruš Potok, također u općini Netretić, koja su svoja imena dobila po doseljenim Modrušanima, također za vrijeme osmanskih provala. Te činjenice navode na zaključak da su žitelji Zaborskog (ili značajan dio njih) preseljeni u sjeverna područja frankopanskog vlastelinstva, u današnje šire karlovačko područje, isto kao i njihovi susjedi iz Jesenice i Blata (Pliskova). Modruški urbar iz 1486. ne bilježi imena i prezimena žitelja Saborskog. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, prezime Zaborski zabilježeno je u gradu Karlovcu i općini Netretić, dok je prezime Zaborac zabilježeno u Karlovcu, Sisku, Begovom Razdolju kraj Mrkoplja i Delnicama. Prema istom popisu, Zaborsko Selo i Saborsko nemaju niti jedno zajedničko prezime.

Oslobođenjem Like i pomicanjem osmanske granice k Drežniku, Izačiću i Cazinu, nastala su povoljnija vremena za ponovno prikupljanje stanovništva krajem 17. i početkom 18. stoljeća. Veće naseljavanje stanovništva u Saborsko i okolice izvršila je krajiška vlast za vrijeme Velikog bečkog rata (1683.-1699.), kada je raspoređena jedna veća skupina Hrvata i Vlaha od oko 200 kuća i naseljena u Rakovičkom polju, Močilima i Saborskom. Jesenica je konačno naseljena 1705. godine vlaškim dobrovoljcima krajišnicima iz Plašćanske doline.

U Saborskom postoji narodna tradicija da su Saborčani poslije Turaka došli iz Kranjske, jer su ih pravoslavni Vlasi nazivali Kranjcima. No, činjenica je da su Vlasi u tim krajevima sve novodoseljene katolike nazivali Kranjcima, bez obzira na njihovo porijeklo. To je bio slučaj čak i u Kninskoj krajini, dakle mnogo južnije.

Hrvati su Kranjcima nazivali doseljenike iz Gorskog kotara i susjedne Kranjske. U Lici i Krbavi se na prelasku iz 17. u 18. stoljeće nalazi pet zajednica: Hrvati, Bunjevci, Kranjci, pokršteni muslimani i pravoslavni Vlasi. Senjski biskup Martin Brajković u svom pismu hrvatskom banu Adamu Batthyányju iz 1702., te zajednice skupno naziva „peterostrukim narodom“.

Proučavajući migracije stanovništva pomoću prezimena, po određenim prezimenima može se zaključiti da su se u Saborskom početkom 18. st. naselili pripadnici raznih zajednica. Skupinu „Kranjaca“ činili su doseljeni Gorani (Kovačići, Conjari, Štrci, Krizmanići). Moguće je da jedna manja skupina starinom potječe od pokrštenih muslimana (Malkoči), premda su prvi Malkoči u Saborskom bili katolici, a nositelji tog prezimena imaju obiteljsku predaju da su pobjegli iz Bosne. Tri najbrojnije skupine doseljenika činili su Hrvati iz brinjskog kraja (Vukovići, Sertići, Dumenčići, Bićanići), Hrvati iz ogulinskog kraja (Špehari, Grdići, Tomšići, dio Vukovića?, Štefanci?) te lički Bunjevci (Matovine, Hodaci, Butorci). Od pojedinačnih doseljenika tijekom 18. i 19. st., mogu se istaknuti Galovići i Spudići (iz dugoreškog područja), Žagrovići (iz Sinca), Čorci (iz Vrhovina) i Sabljaci (iz Rakovice). No, na Wikipediji i pojedinim internetskim stranicama, kada se govori o povijesti Saborskog, pogrešno piše: „Kada je Plaščanska dolina naseljavana vlaško-pravoslavnim življenjem, Saborsko su ponovno naselili, ili, bolje rečeno, u nj se vratili raseljeni Hrvati katolici iz Kranjske. Zato je ono do danas ostalo mjesto naseljeno isključivo Hrvatima.“

Posljednja narodna tradicija koju ću navesti govori o tome da je Zaborsko promijenilo ime u Saborsko zbog sabiranja naroda iz raznih krajeva. Saborsko je još u popisu stanovništva iz 1880. godine iskazano pod imenom Zaborsko. Dragutin Hirc, koji je 1892. posjetio plitvički kraj, u svom putopisu „Lika i Plitvička jezera“ govori: „Zaborsko (za Borovim Vrhom), a ne Saborsko.“ U spomenutim „Podacima za župe“ još 1925. piše Zaborčani umjesto Saborčani. Ime mjesta očito je promijenjeno glasovnom promjenom jednačenja po zvučnosti radi lakšeg izgovora. Zaborsko je iz perspektive Modruša i Jesenice iza brda Borik, odnosno Borova vrha. Dakle, „za Borikom, za Borovim vrhom, za borovima“. Postoji i još jedna malo vjerojatna mogućnost nastanka imena Zaborsko, a njen trag nalazi se u bilješki načinjenoj 1515. u brevijaru koji je pak 1486. načinio pop Stipan. Ondje se navode Mikula Berčić i Ivan Tomšić „od plemena Dabran i Zagorac“. Dabrani su bili oko današnjeg Dabra, a Zagorce Stjepan Pavičić smješta u susjedstvo Dabrana i Doljana prema Vrhovini, u tobožnje „selo Zagorje s one strane Kapele kod Saborskoga“. Nije sasvim isključeno da se Zaborsko prvotno zvalo Zagorsko, pogotovo uzme li se u obzir čakavska akcentuacija. Ovdje treba istaknuti da se Saborsko do Domovinskog

rata češće nazivalo Saborski, kako i danas znaju često reći i sami Saborčani odrasli prije Domovinskog rata, kada je na ploči s imenom naselja na sjevernom ulazu u mjesto pisalo Saborsko, a na ploči na južnom ulazu Saborski.

Svako mjesto ima svoje narodne predaje. No, mnoge ostaju zarobljene u vremenu i zaboravljene. Trebamo sačuvati narodne predaje da bismo shvatili način na koji su ljudi poimali svoju povijest, svoju prošlost, svoje porijeklo i identitet. Neke od narodnih legendi, koje sam naveo u ovom eseju, prvi sam put čuo tek nakon što sam se u studentskim danima za potrebe seminara o istoj temi počeo informirati o starim predajama moga šireg zavičaja. Nemam podataka o tome je li netko prije mene zapisao ove usmene predaje. No, ono što znam jest da sam zabilježio tek jedan mali djelić lokalne tradicije i povijesti Saborskog.

Ivan Vuković, mag. educ. hist. / mag. hist.